SZEMLE

FÁRADT KÖLTEMÉNYEK

Stevan Raičković: KAMENA USPAVANKA, Prosveta kiadás, Beograd, 1963.

Raičković, új verskötetében, a *Kamena uspavankában*, negyven szonettet közöl, — tíz év költői termését. E tíz év alatt más verseket is írt Raičković, de ezek a szonettek nemcsak formagyakorlatként születtek, hanem mint a költői törekvések tisztázása, tisztulása is. Éppen ezért betekintést nyújtanak a költő gyakorlatába, szimbóliumainak és szintagmáinak összetett világába, élményének forrásába, és elegendő okot adnak arra, hogy értéküket meghatározva, sejtethessük Raičković költészetének általános minőségi meghatározóit is. A szonett a költő érettségének bizonyítéka: formailag meghatározott, poétikusságában éppen ezért szabadabb, teljesebb. Rendszerint a hallgatás eredményezi, a legintenzívebb szenvedés; ezt bizonyítja Raičković példája, akinél a szonett, mint Szabó Lőrincnél, a hallgatás formájaként jelenik meg. Raičkovićnál „A beszéd egyszerű rózsája" indítja az elveszett természet után sóhajtott szonettek sorát, melyekben „Ha már nincs menekvésük a szavaknak", a költő a „szótlan altatódal"-ért könyörög.

A beszéd, a szavak, a hangok, a csönd és az elvesztett, de újra megtalált, majd ismét megtagadott természet az a két pólus, mely összeköti ezeket a verseket. A fájdalom és az érzelem hangján szólalnak meg e két pólus között a szonettek, anélkül, hogy értelmi síkon valami határozottabbat adnának (kivétel az utolsó szonett, a *Fáradt vers).* Az elburjánzó meditatív hangot csak a szonett formája fékezi, persze, látszólagosan. Mindenesetre Stevan Raičković a füvek, a levelek, a virágok, az utak, a fák, a homok világában olyan poétikus minőségeket lelt meg, fedezett fel, *ismert meg,* melyek — egy szabadabb értelemben — mégis bizonyos intellektuális színt, erőt adnak verseinek. Ezzel persze semmiben sem mentesíti költészetét — bizonyos szempontból jól is van ez így — attól a jogos vádtól, hogy a feltüntetett két pólus közötti feszültséget csupán érzelmi fokon közli. Inten-

zív valóságélménye azonban erős szálakkal fűzi hangulatát egy ilyen modushoz, egy ilyen elbeszélő ritmushoz.

A világot, költői világát, a valóságot, költészetének valóságát Raičković rendszerint közvetlen, konkrét tárgyi képekkel határozza meg; a legtöbbször megjelenő ilyen tárgyi kép a fű és a föveny. A természetet determinálja ezzel, annak lényeges szimbólumait fedezi fel a fű és a föveny jelenlétében. A síkság és a tenger az a két elem, melynek világában ez a két szimbólum teljesül, jellegzetes költői jelentést öltve magára.

A szavak, melyekben a hallgatás jellemzői után kutat Raičković, a csönd és a nyugalom jelképeit keresi bennük, s ebben a lázas kutatásban a fájdalmat találja meg, az alkotás és az élmény fájdalmát, a szavak a fájdalomig érnek, a szenvedésig, azt kényszerítik a költőre, verseiben pedig azt determinálják. Azokat a szavakat kutatja Raičković, melyek az áhított nyugalmat őrzik jelentésükben, s ezzel a fájdalomnak adnak helyet. Egészen a halál látomásáig jut el Raičković a szavakkal, az érettük és ellenük vívott harcában.

E két pólus között, a világ, a természet és a beszéd, a szavak két pólusa között Stevan Raičković a költői minőséget nem egy határozott álláspontban (esztétikumban) találja meg, hanem valami változó, állandó mozgásban levő költői médiumban, melynek gyökereit a szerb költészetnek szentimentális és populáris dučići rakići, és ennek korszerűbb változatának, Crnjanski és Nastasijević költészetének tradíciójában kell keresnünk. Az állandó érvénnyel változó, vállalkozó érzelmi médium egyidejűleg tanúskodik két lényeges meghatározóról: a költőnek a világgal, a valósággal és azok ellen vívott harcáról, valamint az alkotás személyes szkepsziséről. Ebben a költői állapotban — a „versért való harc" a világ és a valóság elleni harccal egyenlítődik ki — éri el Raičković költészetének gondolati csúcsait. Itt tagadja meg a mindennapi beszéd egyszerű természetességét, és valami patetikus, emeltebb hangú egzaltációba tör ki akkor, amikor az alkotás szkepszise a költemény tárgyává válik:

> Ahol megszűnik a félelem a világtól, félbeszakad a vers is. / És nézd: állok most — leszedett gyümölcsű fa. / Elhal a csuklóban az akarat, hogy egy helyből elmozduljak. / Mit tegyek a kézzel és a szabadsággal benne. / / Száműzöttek, itt az óra: szálljatok ki a testből! / A versek senkit sem gyógyítanak (mívesiket mérgezik): / Nézd a költőt világos nap közepette sötétben. / Ahogy a varjak lopva agyát csipkedik. // A versek — torokból kimondottak, hogy meghallja / A világ nagy füle — visszafelé süvöltenek. / Talán itt a délszláv táj és az egyetlen fövenyük // Közel

van az üresség, és a perem közeledik: / E vers szavai, tartsatok ki még egy kicsit, / Míg a halál vagy a hallgatás hamarosan össze nem rímel benneteket.*

Fáradt vers

A versben, a vers szabadságában és hatalmában, a vers életében és mozgásában kételkedve, sőt mindezt tagadva is, úgy, mint Isidora Sekulić, Raičković a költészetet fedezi fel, a költői kifejezés és élmény új lehetőségeit ismeri meg, olyan minőségeket, melyeket a tájért, a természetért szentimentálisan szóló verseiben meg sem ismerhetett. Itt már a vers egzisztenciája válik kérdésessé: a halál vagy a hallgatás rímeli össze ennek a versnek szavait, ez már nem olyan, mint az a másik vers, a *Vers és halál:*

Ennek a versnek nincs éles foga / Benne minden pőre hallgatás és csönd /

*A Fáradt vers*ben a költő már megismerte a távolságot, azt a szakadékot, azt a „nehéz, súlyos hangot" mely a *Vers és halál* végén valami ismeretlen távolság rejtélye felé vonzotta. Itt már foga van a versnek, véres és szenvedélyes..

A hallgatás az a kényszer, mely hatalmas erőfeszítéssel a szkepszis pillanatában is szóra bírja a költőt: a nyugalom és csend szavait keresi, valami romantikus egyszerűséget és tökéletest. A természetben véli ezt megtalálni, az elveszett természetben, melyet Raičkovićnál a fű és a föveny jelképez. Csak fájdalmat szülhet ez a vágy: „nyisd fel a teljes csöndet" azért, csupán azért, hogy „felfedezzem az éj és a nap titkait".

Az éj és a nap, a világ és a beszéd titkait kutatja, a fájdalmat fedezi fel, mely azonban csak néhány versében teljesedik megrázó költői dokumentummá; kutatását a félelem vezérli, a világtól és a beszédtől, a titkoktól való félelem, s ezért nem szakad félbe a vers. Kitartanak a vers szavai.

Raičković költészetéről, mint minden más költészetről, csak interpretálva lehet ítéletet mondani; az interpretáció, mert rendszerint tendenciózus (valamit hipertrofál), magában véve is ítélet; a költészet interpretációja egyúttal a költészet kritikája is.

(B. J.)

* A vers fordításában a recenzens csupán szöveghűségre törekedett.

NYÁRI JEGYZETEK EGY ANTOLÓGIA OLVASÁSAKOR

JUGOSZLÁV KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA, Bp., 1963.

Egy más jellegű munka interregnumaiban olvasgatva ezt az antológiát, amelyet már régen vártunk, s most, a holt idény derekán érkezett el hozzánk nyolcadik kötetéül annak a sorozatnak, amely eddig a latin, az angol, a német, a spanyol, a román, a klasszikus orosz és a szovjet költészet gyűjteményeit jelentette meg a Világirodalom Gyöngyszemei cím alatt, örömmel s nem kis bosszankodással próbálgatom rögzíteni benyomásaimat róla. Mert csak benyomásokról számolhat be e sorok írója ebben a „falusi magányban", ahol immár e tűnő nyár napjait éli, az antológia megbírálásához, az összevetésekhez, összehasonlításokhoz annyira szükséges szövegek nincsenek vele, meg kell hát elégednie azzal a néhány könyvvel, folyóirattal, amely még itt maradt, mert újvidéki lakásában már nem férnének el. S a rendelkezésre álló terjedelem sem enged meg filológiai aprómunkát olyan mértékben, hogy az olvasóban részletes kép alakulhatna ki e gyűjtemény értékéről, illetve hibáiról. Mert egy ilyen jellegű antológiai vizsgálatának két fő szempontja van: az egyik a szerkesztés, a válogatás, a szemlélet kérdését teszi, a másik a fordítások kérdését veti fel. Az első kimondottabban, „irodalomtörténeti", a másik filológiai-esztétikai természetű tehát. E két szempont köré igyekszik e sorok írója is jegyzeteit csoportosítani, azzal a megjegyzéssel, hogy ezzel az írással nincs szándékában elébe vágni egy olyan nagyobb terjedelmű tanulmánynak, amely tüzetes vizsgálatával mondana ítéletet e kötetről.

S ezt követeli meg a jugoszláv költészet antológiájának jelentősége is, hiszen ez az első magyar nyelvű, nagyobb terjedelmű válogatás a jugoszláv költészet gazdag anyagából. Voltak ugyan előbb is kísérletek, jó szándékú gesztusok, a múlt századból több kisebb terjedelmű könyvecske is ránk hagyományozódott, de ezek elsősorban a XIX. század költőit és a népköltészetet közvetítették a magyar olvasók felé. Századunkban is az egyetlen megjelent antológia (Szenteleky Kornél és Debreczeni József *Bazsalikom*-ára gondolunk) az akkor modernnek tartott szerb költészetben válogatott; mások, így Csuka Zoltán, a népköltészetet mutatták be, áldozván annak a hagyománynak, amely, ha a délszláv irodalmakról esett szó, elsősorban a népköltészetre gondolt. Az eddigi gyűjtemények legnagyobb része azonban amatőrök munkája volt, s ma már csak jó szándékukat dicsérhetjük mindenekelőtt.

A most megjelent, több mint 700 oldalas könyv nem ilyen: szakemberek alkotása. A szerkesztés, az életrajzok s a jegyzetszótár Vujicsics D. Sztoján munkája, a válogatást pedig Hadrovics László lektorálta. Vujicsics is, Hadrovics is elsősorban irodalomtörténész. Vujicsicstől a Balassi Bálint délszláv versformáiról szóló értekezést olvashattuk, Hadrovics László pedig újabban a középkori irodalommal foglalkozott, s vitákat kiváltott értekezéseiben a Trója-regényről s a Nagy Sándor-regényről vetett fel újabb gondolatokat. Valószínűleg nemcsak ennek a ténynek tudható be, hogy az antológiában annyira érezhető a történetiség szempontja, amely, sajátos módon, a jelenkori irodalmi áramlatok megítélésében észlelhető elsősorban. Arról van szó, hogy amilyen biztonságosan mozgott a válogató az irodalom régebbi korszakaiban, olyan elbizonytalanodással válogat századunk irodalmában, s ha alternatíva elé kerül, rendszerint a „konzervatívabb" álláspontot fogadja el, holott a jelenkor irodalmának van egy jellemző tulajdonsága: állásfoglalásra kényszerít, nem enged magához „hűvös tárgyilagossággal", óvatoskodó kompromisszumokkal közeledni. Tegyük hozzá: a válogató így akart eljárni, „igyekezett századunk irodalmi áramlásait, így a két háború közötti évek formabontó mozgalmait... minél sokrétűbben, színesebben bemutatni" (az Előszóból), s törekvése nem járt valami nagy sikerrel: az irodalompolitikusi meggondolások lépten-nyomon éreztetik hatásukat a modern jugoszláv költészet megítélésében, s nem nehéz felfedezni azt sem, hogy nem azzal a rokonszenvvel válogat pl. Davičo szövegei között, mint amivel a XIX. század szövegeit szemelte ki. Az életrajzi jegyzetek igen szépen illusztrálják ezt. Ezeket az „életrajzokat" két csoportra oszthatjuk: vannak költők, akiknek költészete, ha általánosságokat tartalmaz is a jellemzés, de kommentárt kap (Desanka Maksimović pl. „kifejezetten lírai alkat, gyengéd, szentimentális. Az ember és a szülőföld, a természet és a táj szeretete sugárzik verseiből"; Vladan Desnica költészete „az élethez való sajátosan individuális viszonyról vall", Nikola Drenovac „soraiban nyugtalanság vibrál, költészetének alapgondolata nemes, humánus". Stevan Raičković pedig „a szerb líra nemesebb hagyományait követi. A madarak, füvek, felhők, a közeli dolgok szimbolikáját keresi, kutatja, érzékeny, gyengéd, borongó költeményeiben" stb.); vannak aztán költők, akik mostohagyermekek, az életrajzíró hirtelen szűkszavú lesz, nincs jelző, nincs a rokon értelmű szavak felvonulása, mint pl. Raičković kapcsán olvashatjuk. Oskar Davičónak az életrajzát közli, s ezt mondja költészetéről: „A legviharosabb költő volt, a modernista áramlatok, pontosabban a szürrealizmus ideológusa".

Szövege után pedig így tesz pontot: „Szürrealista maradt". Mintha azt mondta volna: bélpoklos volt. Vasko Popa „költészete a mai jugoszláv irodalom-

ban az új áramlatok jelképe". Miodrag Pavlović kapcsán: „87 költemény című kötetének megjelenését (1952) fordulópontnak tekintik a háború utáni jugoszláv költészet fejlődésében." Szembeötlő, hogy a „fordulópontot" jelentő Pavlović költészetéről sincs szava, holott erre az irodalomtörténészi beállítottság is sarkallhatná, hiszen illene a magyar olvasónak is megtudnia, milyen az a költészet, amely „fordulópontot jelent", amely fordult vele, s mihez fordult a jugoszláv költészet. Kitérőül pedig az életrajzírás abszurdumául írjuk ide azt az egy mondatot, amit Miroslav Krleža költészete kapott életrajza megírójától: „Költészete életművének szerves része." Ehhez nem kell kommentár.

A válogatás szempontjából tehát lehetne vitatkoznunk, mint ahogy vita tárgyát képezhetné az egyes költők megítélése és bemutatása is, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy másképp ítél, mást tart fontosnak, jzelentősnek, másképp látja egy nemzet irodalmi fejlődését az, aki belülről szemléli, s másképpen él egy-egy irodalom egy más nyelv, más nép tudatában. S vitázó kedvünk a jelenhez kötelezve mindinkább nő: a költői arcélek mind elrajzoltabbak, a válogató mindinkább hamisít, csonkít. S ez alól még az olyan nagyok sem kivételek, mint Miroslav Krleža, akinek gazdag lírájából két olyan vers került az antológiába, amelyek alapján Krležát szelíd, galamblelkű poétának tarthatja az olvasó, a Juhász Gyulák fajtájából valónak. Ezt a téves képet rajzolja tovább aztán a válogató a Petrica Kerempuh balladái négy versének a felvételével, s toldja meg a fordító Illyés Gyula, aki kissé népiesre fésüli a krležai lírát. Ugyanígy lehetne számon kérni a fiatalabbakat, akik talán idősebbek is, mint a kötetben még szereplő Branko Miljković, vagy pl. Jure Kaštelan újabb költészetét.

De szóvá kell tennünk a fordítók megválogatásának a kérdését is, nem hisszük ugyanis, hogy a válogatót elsősorban devizaproblémák vezették, amikor a jugoszláviai magyar műfordítók egyetlen fordítását sem vette fel, s inkább nyersfordítások alapján dolgozott, és pusztán a „kegyelet szempontjait" érvényesítette, amikor Szenteleky Kornél két fordítását felvette a *Bazsalikomb*ól. Bizonygatni, hogy az antológia értéke, a költemények szintje magasabb lett volna fordítóink munkáját is kamatoztatva, feleslegesnek látszik, s erről a válogatót nem is akarjuk meggyőzni. Ízelítőül azonban ide írunk egy részletet Ács Károlynak immár több mint tíz esztendővel ezelőtt készült fordításából, s egyet az antológia szövegéből, amelyet Weöres Sándor, a magyar fordításirodalom jelese alkotott meg. Próbadarabunk Djura Jakšić verse, a „Na Liparu" egy részlete:

Jeste li mi rod, siročići mali?
Il' su i vas, možda, jadi otrovali?
Ili vas je, slabe, progonio svet —
pa dođoste samo, da kad ljude znamo,
da se i mi malo bolje upoznamo,
u dvopevu tužnom pevajući set?...

Weöres Sándor fordításában:

Árva csapzottjaim, rokonotok vagyok?
Tán benneteket is mérgeztek a bajok,
vagy, gyengécskék, a sors bántalmazott;
és csak eljöttetek, hogy mint mi, emberek,
jobban ismerkedjek végtére veletek,
szomorú duettben zengve bánatot?

Ács Károly fordításában:

Árva madárkák, rokonaim vagytok?
Vagy, akárcsak engem, kimartak a latrok?
Vagy megkeserített kínnal a világ —
S a vállamra szálltok, hogy akiket bántott
Mindenki, legyenek bánatban barátok.
Dúdolva dúlt szívünk páros dallamát...

Olyan példát választottunk, amelyben egyik fordító sem ragaszkodik ahhoz az elvhez, amit a válogató meghirdetett: „az elérhető legteljesebb szövegpontosság és formai hűség" kívánalmát, de nem nehéz fölfedezni, hogy Ács fordítása nemcsak a simább, de a költő intencióihoz közelebb álló is: azt mondja, amit a költő; a szövegből nem rokokó mímelés, hanem romantikus világfájdalom árad, s nincs benne a szöveg félreértése sem, mint az antológia szövegében. S nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy az elmúlt tíz esztendő alatt éppen Ács Károly fordítói gyakorlata nyomán nálunk alakult ki az „elérhető legteljesebb szöveg-pontosság és formai hűség" elve a jugoszláv költészet fordítása terén, amit például Crnjanski „Stražilovó"-jának remek fordítása is bizonyít. Vagy gondoljunk Fehér Ferenc Raičković-fordításaira: a lelki alkat és -világ e szerencsés találkozásaira.

A példákat szaporíthatnók nagyobb apparátus és kutatómunka révén, s egy tanulmány valószínűleg el is végzi majd ezt. Most azonban szót kell ejtenünk magukról a fordításokról is: a költő-műfordítók impozáns névsorát találjuk az antológia első oldalai egyikén: a *Nyugat* nagy nemzedékéből például Babits Mihály és Kosztolányi Dezső nevét, majd Szabó Lőrincét, a ma élők közül örömmel találkozunk Illyés Gyula és Weöres Sándor nevével és munkájával, s rögtön föl is vethetjük a kérdést: Babits fordításának a beiktatása nem ugyanúgy a „kegyelet" gesztusa volt, mint Szentelekyé, sőt nem tartoznak a Kosztolányi és Szabó Lőrinc fordítások is ebbe a kategóriába? Annál inkább föltehetjük ezt, mert még Illyés Gyula és Weöres Sándor fordításaiban is találunk

nem egy megjegyeznivalót, pedig az ő fordításaik a szöveghűséget ellenőrző Csuka Zoltán kezén is átmentek, s ő jóváhagyta őket.

Illyés Gyula nevével Ivo Andrić, Miroslav Krleža, és Ivan Goran Kovačić versei alatt találkozunk, azon az elven, hogy a legnagyobbakat a legnagyobbal szólaltassák meg. (Jegyezzük itt meg, hogy Illyés Gyula Krleža-fordításait nem tartjuk szerencséseknek, két stílus találkozott itt, amelyek nagyon messze esnek egymástól, s egy „népies" Krleža született ezáltal). Weöres Sándornak már árnyaltabb szerep jutott: hősi éneket, a XIV. századi Siluan szerzetes verseit, Stanko Vraz, Zmaj, Jakšić, Šantić, Dučić, Nazor, Fran Galović, Pavel Goliat, a nagy nyelvi bravúrt igénylő Momčilo Nastasijević költeményei magyar nyelvű megszólaltatását vállalta, s nem mindig kielégítő sikerrel, még ott sem, ahol bravúros nyelvkezelése érvényesülhetett volna, mint például Nazor „Tücsök" című költeményének híres alliterációs sorában.

I cvrči, cvrči cvrčak na čvoru crne smrče
Svoj trohej zaglušljivi, svoj zvučni, teški jamb...
Podne je... Kao voda tišinom razlijeva se
Sunčani ditiramb...

Fekete fenyő-bütyök, onnan cirpel a tücsök:
harsány trocheus, nagyhangú jambus...
Dél van. Mint a víz csöndben szétfolyik
fénylő ditirambus...

Az alliterációk hatását nem lehet belső rímmel pótolni, mert közelről sem kapjuk zenei képét annak az éles, fülsiketítő monotóniának, amit a forró délben a tengerparti tücsök részeg muzsikája jelent, s amit az eredeti vers oly teljesen megszólaltat. Elszegényített, félreértett Nazor-szöveg született meg így. De ezt az elszegényítést látjuk a Krleža-szövegekben, vagy Popánál is: ezeket a szövegeket ugyanis összevetettük az eredetivel.

Sorjázhatnánk észrevételeinket egészen annak felvetéséig, hogy miért került az egész antológia középpontjába Jovan Dučić és Milan Rakić, valamint Aleksa Šantić és Vojislav Ilić költészete? A múlt század nagyjai éppen úgy kevesebb verssel szerepelnek, mint a hozzánk közelebb álló, a mai jugoszláv költészetben is elevenebben élő XX. századi alkotók. Dučić 12 verse eltorzítja az arányokat, s téves útra vezeti azokat, akik esetleg így akarnák megítélni a jugoszláv költészet nagyjainak értékrendjét. Ugyanakkor nem hisszük, hogy a magyar olvasóközönség szívéhez éppen egy Jovan Dučić költészete férkőzhetne közel. Ha sokan csalódottan teszik le ezt az antológiát, azt az ilyen „elrajzolásoknak" köszönhetjük.

S mégis örömmel kell fogadnunk ezt a sok tekintetben úttörő vállalkozást, s nem lenne jó, ha ez az antológia útját állná annak a nálunk már évek óta készülő gyűjteménynek, amely a jugoszláv költészet egy hitelesebb bemutatását célozza. Ez az antológia éppen annak az igényét példázza csupán.

(B. I.)

HASZNOS KÖNYV — MÉG HIBÁIVAL IS

VÁLSÁGOK ÉS ERJEDÉSEK
Forum, Novi Sad, 1962.

Lőrinc Péter visszaemlékezéseinek első részét tartalmazza a Novi Sad-i Forum kiadásában megjelent, majd 400 oldalas, igen ízléses kiállítású könyv. A lapok recenzensei foglalkoztak már vele, sőt más természetű visszhangja is akadt. És mindez újra csak zt bizonyítja, hogy örülnünk kell(ene) minden olyan könyvnek, amely hézagosan ismert múltunk feltárására törekszik.

A szépíró és a történész nagy munkába kezdett, s az előttünk álló első rész még több más kötet megjelenését ígéri. Rendkívül kedvező lehet ez, hiszen az író nem a történész hűvös szemlélődésével írja le az eseményeket, a résztvevő szól a könyv oldalairól, Lőrinc Péter legtöbbször első személyben ír: „De elárasztotta szívemet a meleg hullám akkor is, amikor veszett dühöt láttam felvillanni bakáim szívében. Ez a láng a forradalom lángja volt, s már tudtam, hogy nem hiába értem magam is vissza a frontra. Megtehetem, amire készülődtem: megfordíthatom a frontot, forradalmi harcba vihetem az ezredet!"

Sajnos, amennyire jó a személyes élmény jelenléte, annyira ártalmas is e könyv számára. Nagyon sokszor zavarja az olvasót. A sok fölösleges apróság, mellékes részlet, nem hogy kidomborítaná a lényeget, inkább eltereli róla figyelmünket. Érthetetlen például, miért tartja fontosnak minduntalan megjegyezni, hogy erre vagy arra már nem emlékszik pontosan: Mošorinski küldetésével, de erre nem emlékszem pontosan... Majd néhány sorral lejjebb: Hogy ez pontosan mikor történt — nem emlékszem rá... Be kell vallanom, nevére mégsem emlékszem... stb.

A részletek halmozása, a bőbeszédűség nyilván magát az írót is gátolta könyve anyagának rendezésében, ömlenek az élmények, de elég-e őket papírra vetni, vagy éppen az olvasó iránti viszony követel sokkal nagyobb erőfeszítéseket és fegyelmet. A könyv elején, a 12. oldal első bekezdése: A nagy darab Gross is segítette a forradalmat... A következő bekezdés: Nem, a nagy darab Gross nem akart forradalmat...

Aztán megint, megtudunk róla valamit: A nagy darab Gross egyáltalán nem volt szentimentális... Néhány sorral lejjebb újabb bekezdés, újabb jellemvonások: A nagy darab Gross jókedvű, vidám kereskedő, rőfös-ember volt Fehértemplomban.

A nagy Grossról aztán meg kell még tudnunk, hogy az író apjára hasonlított, aki „csak a bosnyák okkupációban vett részt, az első világháborút már nem érte meg". Sorjában minden kiderül, sok mindent megtudunk, ez azonban nem szépirodalom és nem történetírás, és mindenki azt olvas, ami éppen érdekli, amire kíváncsi, amit megkíván, s ha így, ilyen egyvelegből kell valamit kihámoznia az olvasónak, akkor az nagyon fárasztó. Lehetőség ez a könyv, nyersanyag, s ha az író nem volt képes többre, mint hogy „szerte csapongó fantáziáját szabadjára" engedje, milyen jogon várhat többet az olvasótól?

Másszóval, Lőrinc Péter élményanyaga sokkal fokozottabb írói (vagy történetírói) igényt követel és érdemel is meg. És éppen ezzel kapcsolatban kell, itt még egy mozzanatra rámutatni. Az író sokat foglalkozik önmagával, végeredményben ez talán nem is lenne baj, hisz emlékezésekkel van dolgunk, mégis nehezen lehet elfogadni, jóváhagyni azt, hogy az ember, akit annak idején „A hadi törvényszék egyszerű utópista pacifistából — osztályharcos, aktív, harcos forradalmárrá tett!", hogy egy ilyen író ma régi tettein ámuljon, csodálkozzon. „És mégis! Ilyen helyzetben is, egy-egy kirakatban látott könyv kedvéért lemondtam a mindennapi sovány reggeliről is, és a négy-öt hónap alatt több mint száz kötetből álló kis könyvtárat gyűjtöttem... Jártam színházba és operába és hangversenyekre is. Hogy ezt pénzzel és testi-szellemi erővel hogy bírtam a nagy éhezésben és hatalmas munkatempóm mellett — ami akkor természetes volt, mint lesz 1945 után is —, ma már nehezen értem meg, és csak fiatalságommal és mindmáig híres nagy vitalitásommal magyarázhatom."

Jó. Ha a szerző ezt a mozzanatot olyan rendkívül fontosnak tartja, hát írja meg, de hagyja meg az olvasónak, hogy ő ítélje meg, kell-e rajta csodálkozni, kell-e ehhez az a „híres nagy vitalitás".

Sorolhatnánk még a hasonló részeket. De nem célunk senkit sem elriasztani ettől a könyvtől, amely mégiscsak hozzájárul múltunk megismeréséhez, éppen csak rá akartunk mutatni néhány olyan mozzanatra, amely, úgy gondoljuk, nagyban gátolja, hogy ez a könyv valóban igazi élménye legyen az olvasónak.

(bn)